

УДК 2:2-65 3:23:321

Віта Титаренко
Людмила Филипович

*Публічна політика і публічна
релігія в парадигмі
релігійної свободи*

Анотація. Стаття аналізує зв'язок публічної політики і публічної релігії, досліджує проблеми і перспективи їх взаємодії, пов'язує розширення релігійної свободи із рівнем і ступенем цього взаємозв'язку.

Автори уточнюють поняття «публічної політики» і «публічної релігії», які є вихідними для статті, спираючись при цьому на визначення, які даються сучасною вітчизняною та зарубіжною наукою.

Досліджуючи присутність релігії в публічній сфері, автори спираються на методологію, запропоновану американським соціологом релігії Х.Казановою, який виокремлював три форми колективної самоорганізації релігії:

1. інституційний лобізм з боку релігійних груп;
2. мобілізація релігійних груп у соціальні рухи;
3. самоорганізація та мобілізація релігійних груп у політичні партії.

Автори використовують переконливі приклади наявності або відсутності публічності в релігійній сфері, що позитивно або негативно впливає на стан релігійної свободи в країні.

На основі аналізу конкретної суспільнополітичної ситуації, автори доводять, що в Україні, особливо після Революції гідності, існує реальна можливість пуб-

лічного вияву впливу людей, які об'єднуються в спільноти, в т.ч. і релігійні, на суспільні процеси. Правом публічного впливу користаються майже всі релігійні організації, щоб висловити своє відношення до політики і політиків, до діяльності державних та громадських інституцій.

Виходячи у публічний простір, церкви розповідають про себе, як правило, компліментарно, що сприяє зростанню авторитету релігійних діячів, активізації і самоорганізації віруючих, появі нових форм міжконфесійної солідарності і навіть екуменічної співпраці. Але публічність висвітлює не тільки позитивні сторони діяльності релігійних організацій. Скандали, злочини, конфлікти в релігійному середовищі, стаючи публічним надбанням, загострюють протиріччя всередині самих церковних структур, між різними конфесійними напрямками, між церквою і суспільством. Домінуючою є консолідуюча функція релігії. Релігійні інституції як складова громадянського суспільства, з одного боку, і публічна політика – з іншого, будучи атрибутами демократичної держави, здатні забезпечити досягнення сталого розвитку, подолати протиріччя та конфлікти між різними соціально-політичними, соціокультурними та релігійними групами.

Автори ілюструють важливість публічної діяльності консультативно-дорадчих та міжконфесійних об'єднань при вищих органах державної влади, яких на сьогодні в Україні вісім, у подоланні непорозумінь і напруги в релігійній і політичній сфері. В їх межах публічні дискусії між релігійними організаціями і державою стосуються різних актуальних сфер (впровадження військового капеланства,

організація альтернативної служби та душпастирської опіки, спрощення реєстрації релігійних організацій, реформи в сфері релігійної освіти, зміни до податкового кодексу тощо).

Цікавою виявляється динаміка самоорганізації релігійних груп у політичні партії. В Україні, на відміну від інших країн, релігійні партії не набули поширення, не стали популярними. Політики фактично байдужі до релігійного ресурсу. Це видно з наведеного в статті аналізу передвиборчих програм претендентів минулої президентської кампанії.

Всі ці тенденції знаходять підтвердження в опитуваннях громадської думки, які щороку проводить аналітичний центр ім. О.Разумкова. Автори ілюструють свої теоретичні висновки цими матеріалами, які доводять, що відсутність прозорості публічної політики може нести ризики загострення суспільно-політичної ситуації, тому такою важливою є толерантизація міжконфесійних і державно-церковних відносин.

Особлива роль тут належить релігієзнавцям як суб'єктам публічної політики, посередництвом яких взаємодія суспільства і держави з релігійною сферою стає більш ефективною.

Ключові слова: публічна політика, публічна релігія, релігійна свобода, державно-церковні відносини, міжконфесійна взаємодія.

**Vita Tytarenko
Liudmyla Fylypovych**

*Public policy and public religion
in the paradigm of religious freedom*

Summary. The article analyzes the connection between public policy and public religion, examines the problems and prospects of their interaction, links the expansion of religious freedom with the level and degree of this relationship.

The authors clarify the concepts of "public policy" and "public religion", which are the basic postulates of the article, that rest on the definitions given by modern domestic and foreign science.

Investigating the presence of religion in the public sphere, the authors draw on the methodology proposed by American sociologist of religion J. Casanova. He identified three forms of collective self-organization of religion:

- 1) institutional lobbying by religious groups;
- 2) the mobilization of religious groups into social movements;
- 3) self-organization and mobilization of religious groups into political parties.

The authors use convincing examples of the presence or the absence of publicity in the religious sphere, which has a positive or negative impact on the religious freedom in the country.

Based on the analysis of a specific socio-political situation, the authors argue that in Ukraine, especially after the Revolution of Dignity, there is a real possibility of public influence of people who unite in communities, incl. and religious ones. The right of public influence, then and now, is used by almost all religious organizations to express their attitude to politics and politicians, to the activities of state and public institutions. Going out into the public arena, churches, as a rule, describe themselves in a complimentary way, contributing to the growth of

the authority of religious figures, the activation and self-organization of believers, the emergence of new forms of interdenominational solidarity, and even ecumenical cooperation. But publicity does not only cover the positive aspects of religious organizations. Scandals, crimes, conflicts in the religious environment, becoming a public domain, exacerbate contradictions within the church structures themselves, between different denominational areas, between the church and society. The consolidating function of religion is dominant. Religious institutions as a component of civil society, on the one hand, and public policy, on the other, being attributes of a democratic state, capable of achieving sustainable development, overcoming contradictions and conflicts between different socio-political, socio-cultural and religious groups.

The authors illustrate the importance of public activity of advisory and interfaith associations at higher levels of government. There are currently 8 institutions in Ukraine, which try to overcome misunderstandings and tensions in the religious and political sphere. Within their limits, public discussions between religious organizations and the state relate to various relevant areas (introduction of military chaplaincy, organization of alternative service and pastoral care, simplification of registration of religious organizations, reforms in the field of religious education, changes to the tax code, etc.).

The dynamics of self-organization of religious groups into political parties is interesting. In Ukraine, unlike other countries, religious parties did not spread, did not become popular. Politicians are actually indifferent to a religious resource. This is evident from the article in the analysis of the elec-

tion programs of the candidates of the last presidential campaign.

All these trends are confirmed by opinion polls conducted annually by the Analytic centre of O. Razumkov. The authors illustrate their theoretical conclusions with these materials, which prove that the lack of transparent public policy may carry the risks of aggravation of the socio-political situation, which is why tolerance of interdenominational and state-church relations is so important.

The special role here belongs to religious scholars as subjects of public policy, through whom the interaction of society and the state with the religious sphere becomes more effective.

Key words: public policy, public religion, religious freedom, state-church relations, interfaith interaction.

Постановка проблеми. Свобода совісті, релігійна свобода - це цінності і права, які характеризують будь-яке демократичне суспільство, визначають рівень його цивілізованості. Не будучи сталими величинами, вони потребують розширення, бо свободи ніколи не буває забагато. Саме тому важливо захистити ці свободи, визначити механізми їх зміцнення і збільшення в країнах новостворених демократій, якою зокрема є й Україна.

Необхідною умовою розширення релігійної свободи є публічність політики і публічність релігії, в результаті взаємодії яких і виникає той простір, в якому комфортно перебувати як релігійним інституціям, так і віруючим, як державі, так і громадським організаціям. Чи не вперше саме в такому ракурсі релігієзнавці вирішили подивитися на ситуацію,

визначити, наскільки публічність впливає на державну політику, на активність релігійних організацій, на стан релігійної свободи. Цей аспект взаємодії публічної політики і публічної релігії не знаходив висвітлення в багаточисельних релігієзнавчих чи політологічних дослідженнях, але актуальність якого від цього тільки зростає.

Мета статті. Проаналізувати зв'язок публічної політики і публічної релігії, характер і динаміку їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу.

Запропонована стаття підготовлена в межах виконання НДР «Публічна політика у сфері релігії як фактор консолідації українського суспільства» Національної академії державного управління при Президентіві України, номер державної реєстрації — 0119U100769. Основні тези дослідження були апробовані авторами на низці конференцій, де обговорювалися використувана термінологія, методологічний базис та основні засади дослідження, викладені в спільній статті [Филипович 2019b: 107-109]. Тому основний виклад матеріалу, стосовно аналізу взаємодії публічної політики і публічної релігії варто розпочати, в першу чергу, з термінологічного визначення/обґрунтування її концептуалізації методологічного базису.

Зокрема, сумісна діяльність національних та наднаціональних органів управління як результат державної політики країн Європейського Союзу, означається через термін «публічна політика». Поняття «публічна політика» і «державна політика», в залежності від

механізму їх вироблення, можуть і ототожнюватися, і відрізнятися. Загалом, публічна політика (англ.- public policy), як політика суб'єктів публічного управління, заснована на механізмах публічного узгодження інтересів зацікавлених сторін і спрямована на досягнення суспільно-значимих цілей та вирішення суспільно-важливих завдань [Телешун 2012]. Будучи організаційно не тільки різноприналежними, а й представляючи подекуди протилежні інтереси, суб'єкти публічної політики, через посередництво комунікативної взаємодії, прагнуть до гармонізації суспільних інтересів. Саме «їх конструктивна взаємодія здатна забезпечити публічне формування ефективних стратегічних завдань, від вирішення яких залежить майбутнє держави» [Там само]. Тут лише означимо, що саме спрямованість на забезпечення суспільного інтересу, створення механізмів його виявлення і забезпечення, характеризує публічну політику на відміну від таких варіантів спрямованості, як державний інтерес чи/і корпоративний, приватний тощо.

В сучасну добу глобалізації, потужної інформатизації, медіатизації суспільства, публічна сфера все більшою мірою стає платформою взаємодій та вироблення суспільних інтересів, формулювання суспільних цілей та задач, що ми розглянемо нижче у контексті заявленої нами проблематики. В ситуації, коли органи державної влади не спроможні реагувати на існуючі запити, держава здатна делегувати певні функції іншим недержавним акторам. І той факт, що останні заявляють про свою присутність у виробленні політики, спрямованої на забезпечення

суспільних інтересів, стає помітною тенденцією. Це також є її зрізом публічної політики. [Там само]. То ж, під поняттям «публічна політика», ми розуміємо «складне переплетіння політичних та управлінських процесів, у результаті яких відбувається прийняття політичних та управлінських рішень», спрямованих на забезпечення суспільного інтересу [Титаренко 2010: 171].

Поняття «публічна релігія» є менш усталеним, але, посилаючись на відомого американського соціолога релігії Х.Казанову, означимо «публічну релігію» як таку, що набирає чи прагне набрати публічного характеру, публічних функцій або значення [Казанова 2019: 11]. Типовим прикладом публічної релігії на рівні держави є офіційно визнані державні Церкви, на рівні ж громадянського суспільства – ті релігійні інституції, котрі виходять в публічну сферу громадянського суспільства для участі у відкритих публічних дискусіях з питань суспільних чи громадянських, з питань публічної політики тощо.

Ми вже переконались, що релігія «третього тисячоліття» не залишилась на маргінесі, обмежуючись лише приватною сферою, а демонструє відчутний вплив на публічне життя. В реаліях України релігія в її світоглядному й інституційному проявах довела, що вона здатна виконувати функції інструменту як соціальної консолідації/деконсолідації, так і політичної активізації/інертизації суспільства. Релігійні інституції як складова громадянського суспільства, з одного боку, і публічна політика – з іншого, будучи атрибутами демократичної держави, здатні забезпечити досягнення сталого розвитку, подолати

або активізувати протиріччя та конфлікти між різними соціально-політичними, соціокультурними та релігійними групами. Відтак, відсутність прозорості публічної політики, з одного боку, та здатність релігії до мобілізації громадянського суспільства – з іншого, посилюють ризики конфліктогенності соціально-політичної ситуації в країні.

Хосе Казанова, один із найавторитетніших експертів з релігійних питань, досліджуючи форми присутності релігії в публічній сфері, вказує на публічну релігію як колективну самоорганізацію та мобілізацію релігійних груп (разом з їхніми інституційними ресурсами), які змагаються з іншими аналогічними групами за те, щоб зреалізувати свої інтереси на політичній арені [Казанова 2019: 20]. Зокрема, такий підхід ми пропонуємо в якості концептуалізації методологічного базису здійснюваної в статті аналітики. Отож, серед виокремлених Х.Казановою трьох основних форм такої самоорганізації, актуальною для аналізу в реаліях України вбачається наступна: 1) інституційний лобізм з боку релігійних груп як на регіональному рівні, так і на вищому – в прагненні вплинути на законодавство чи на державну політику – з метою отримання певних преференцій. Публічність в цьому контексті виглядає умовною, позаяк більша частина такої діяльності проходить в кулуарних обговореннях, поза увагою громадськості. Можна навести цілу низку прикладів, звертаючись як до недалекого минулого, так і сьогодення. Зокрема, згадаємо принагідно, що після врівноваженого співіснування та міжконфесійної співпраці в Україні, за часів В.Януковича

розгорнувся державний курс на знищення тоді ще УПЦ КП та надання всіх прав та переважаючих привілеїв в церковному житті та державно-церковних відносинах УПЦ МП та її структурам в Україні. Іншим прикладом відсутності публічності політики і наслідком лобіювання інтересів певних релігійних інституцій постав той факт, що ще в часи майданівських подій (13.01.2014) экс-генпрокурор В.Пшонка відкрив у приміщенні Генпрокуратури України храм УПЦ МП. Ігнорування інших Церков і релігійних організацій були негативно сприйняті не лише релігійною спільнотою цих Церков і релігійних організацій, але й окремими політичними силами, громадськістю тощо. Не можемо обійти увагою і нову редакцію законопроекту № 4128 (щодо зміни релігійними громадами підлеглості), яка неодноразово обговорювалася на Експертній раді з питань свободи совісті та діяльності релігійних організацій при Міністерстві культури України. Тоді, тільки джерела УПЦ МП та близькі до них вважали цей законопроект «рейдерським». Серед депутатів, які голосували проти, – представники проросійської фракції «Опозиційний блок», де з різкими заявами виступив депутат Вадим Новінський - поборник УПЦ МП. Відтак, за висновок можна озвучити твердження, що відсутність чи позірність публічної політики, кулуарні обговорення поза увагою громадськості, посилюють політизацію релігії та утримують в собі ризики конфліктності в суспільстві.

Опредмеченою на теренах України є й друга форма самоорганізації, яка полягає у: 2) здатності релігійних груп

мобілізуватися у соціальних рухах, сфокусованих на одному конкретному питанні. Тут ми можемо посплатися на приклад ухвалення декларації Всеукраїнською радою Церков і релігійних організацій з метою засвідчити спільну позицію Церков і релігійних організацій (серед яких представники християнських, мусульманських та іудейських конфесій) із засудженням явища гомосексуалізму та несприйняттям легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств) [Декларація].

Варто відзначити, ще один аспект у контексті означеної форми самоорганізації, притаманний в релігійній сфері саме українського простору – це позаконфесійне самовизначення українців, актуалізація позацерковної релігійності під час складних соціально-політичних подій в країні, формування такого феномена, як громадянська релігія і громадянська «еклесія» (в його початковому значенні, як «народне зібрання»), в контексті формування громадянського суспільства, які загострив Майдан і подальші події на Сході України та в анексованому Криму. Відтак, церква не тільки стає дзеркальним відображенням подій в суспільстві, але й бере пряму участь у творенні цього суспільства. З огляду на ситуацію в державі – жодна впливова конфесія України не залишилася осторонь подій. Нині представники цілої низки конфесій надають поради, якою повинна бути влада, яким повинне стати суспільство. Але, як бачимо, позиції церков розкидали їх по різні сторони барикад. Про участь кожної з них докладніше йдеться у книзі «Майдан і Церква» [Майдан 2014].

Так, після 2004 року рік 2013-2014 ознаменувався безпрецедентними прикладами і масштабними акціями громадянської непокори. Роль релігійних громад була потужною. Наприклад, близько двох місяців здійснювався міжконфесійний молитовний марафон в Донецьку (про нього детально інформував на своїй ФБ-сторінці відомий релігієзнавець І.Козловський), доки він не піддався гострій небезпеці з боку бойовиків; український прапор, вивішений на приміщенні Меджлісу, який хоч і був зірваний невідомими людьми в камуфляжній формі, але залишився яскравою ілюстрацією громадянської позиції мусульман. Згадаємо принагідно безпрецедентний сьогодні факт, коли кримські татари запропонували священникам (тоді ще УПЦ КП) відправляти свої богослужіння в мечетях, позаяк для них існувала небезпека в їх вільному релігійно-виявленні.

Ці та низка інших подій довели, що за добровільного об'єднання значної кількості громадян існує можливість впливу на суспільство в публічному просторі, впливу на державну владу і на відстоювання індивідами своїх громадянських прав і свобод [Титаренко 2014].

Правом публічного впливу користуються і ті релігійні організації, які не погоджуються із загальною державною політикою в сфері релігій. Наприклад, багаточисельні хресні ходи, організовані УПЦ МП, мали на меті вплинути на суспільну думку, а головне на державних мужів щодо врахування їхньої позиції з певних політичних і церковних питань. Можливість проведення таких акцій в Україні свідчить на користь саме

демократизму політичного укладу в країні, яка погоджується почути кожного.

Відтак, з одного боку, ми могли спостерігати утворення нових форм міжконфесійної солідарності і навіть екуменічної співпраці, потужний вихід Церков у публічний простір, суттєве посилення авторитету релігійних очільників, священників, лідерів біларелігійних організацій, появу новітніх форм самоорганізації віруючих. А з іншого боку, наявним стало загострення протиріч всередині самих церковних структур на різних її рівнях: між формальними і реальними релігійними лідерами, між офіційною позицією Церкви і особистим вибором священників і мирян, між самим кліром і мирянами тощо.

Наступною до розгляду постає третя форма – як: 3) самоорганізація та мобілізація релігійних груп у політичні партії. Такі спроби були реалізовані в новітній історії України, зокрема в її політичній сфері, через створення таких політичних утворень, як: Християнсько-Ліберальна партія України, Партія Християнсько-Демократичний Союз, Республіканська Християнська партія, Українська політична партія «Християнський рух», політична партія «Християнські соціалісти» [Відомості]. Як видно з назв означених політичних утворень, всі вони містять релігійний ідентифікатор, який відсилає до християнства, а відтак – до асоціації у політичній свідомості виборців з християнськими цінностями. Однак, ці партії не набули широкої популярності в публічній сфері, з чого можна висувати, що на релігію, як на важливий ресурс, майже ніхто в Україні не ставить у своїх виборчих кампаніях.

Цікавим з огляду на ці судження постає аналіз передвиборчих програм претендентів минулої президентської кампанії, де найбільш розгорнутою і концептуальною, конфесійно визначеною поставала програма Романа Безсмертного. Заявляючи, що «християнські цінності є орієнтиром для єднання в європейському домі та фундаментом внутрішньої і зовнішньої політики», в сфері духовного життя кандидат обіцяє: 1) визнати провідну роль християнства у творенні європейської цивілізації і побудова секуляризованої держави, яка водночас ґрунтується на європейському християнському гуманізмі; 2) не втручатися у справи Церкви, бо Церква не має перетворюватися на інструмент досягнення політичних цілей; 3) підтримувати діалог християнських Церков в Україні, бо ж це є шлях до єдності України з Європою; 4) сприяти соціальному служінню Церкви. Ігор Смешко всю змістовність своєї програми в питаннях релігії звів до добре знаних, а тому і зрозумілих переважній більшості українців слів – Бог, свобода, сім'я, Україна, які «є найвищими духовними цінностями українського народу». Петро Порошенко виявився напрочуд лаконічним, вважаючи, певно, що в питаннях релігії він зробив все, що міг, а саме: виборів «Томос» про автокефалію нашої Православної Церкви, [який] став актом духовної незалежності України». Поруч із таким, досить притомним і сучасним поглядом на релігійні справи, є кандидати, які живуть мрією про повернення відносин між Церквою і державою в далеке минуле. Наприклад, Володимир Петров збирався ініціювати внесення змін до Конституції України щодо об'єднання

Церкви та Держави, проголосити Україну православною державою і передати Православній Церкві України функції міністерства соціальної політики. Запропонована симфонія світської і церковної влади нагадує церкво- (навіть не тео)-кратичну державу, які майже всі залишилися за лаштунками історії. Назагал, палітра релігійних проблем в Україні виявилася надзвичайно спрощеною кандидатами в президенти, зведеною до конкретної ситуації: Томос, творення автокефальної Церкви за рахунок зміни парафіями своєї юрисдикції, передвиборні спекуляції на темі незалежної Церкви, визначення належності лавр і храмів, відкрита підтримка Церквами певних політичних сил тощо.

Контекстуалізація базових підходів в церковно-державних відносинах, як правило, надзвичайно корисна, якщо при цьому люди розуміються на цих фундаментальних концептах. Зокрема, має йтися про визнання незворотності релігійної (і не тільки) плюралізації світу, про пріоритетність прав людини (а не інституцій) в сфері свободи совісті і релігії, про священний обов'язок держави захищати свободи і створювати умови для релігійних організацій, які б мали задовольняти духовні потреби своїх прихожан – громадян України тощо. Жодна програма не містила гарантій свободи совісті і віросповідання, практичних механізмів захисту прав людини, народу, Церкви.

Натомість, програмні обіцянки кандидатів фокусуються в звичній антагоністичній парадигмі взаємин релігії і суспільства, Церкви і держави, Церкви і Церкви.

Прихильники твердої руки і жорсткої політики (Ілля Кива, Олександр Вілкул, Юрій Бойко) вживають достатньо агресивну лексику, обіцяючи в європейській світській країні покласти «край усім спробам розпалювати у нас релігійні, етнічні і мовні війни». Жодний кандидат не пропонував солідарність як принцип взаємовідносин релігій і Церков, виходячи виключно із сепаратної моделі: Церква і держава – абсолютно окремі структури і не мають втручатися в справи одна одної. Крім того, Церква постає як слабка структура, яка хоч і визнається політиками, але, скоріше, як зовнішній атрибут суспільного життя [Филипович 2019а].

Але, як і будь-яке складне явище, взаємовплив політики і релігії має багатоплощинні виміри. Новітня історія релігії знає численні приклади експлуатації релігійності і релігійної приналежності громадян в формуванні необхідного електорату, відповідно до запитів і можливостей певних політиків, а лобіювання інтересів окремих релігійних інституцій, відбувалося через лояльних до них депутатів чи депутатських груп. В той же час, релігійні інституції як складова громадянського суспільства, з одного боку, і публічна політика – з іншого, будучи атрибутами демократичної держави, здатні забезпечити досягнення сталого розвитку, подолати протиріччя та конфлікти між різними соціально-політичними, соціокультурними та релігійними групами. Важливим аспектом взаємодії цих складових українського суспільства є публічний дискурс діяльності консультативно-дорадчих та міжконфесійних об'єднань. В Україні проводять свою роботу вісім консульта-

тивно-дорадчих об'єднань при вищих органах державної влади:

- Комісія з питань забезпечення реалізації прав релігійних організацій при Кабінеті Міністрів України;
  - Громадська рада з питань співпраці з церквами та релігійними органами при Міністерстві освіти і науки України;
  - Рада у справах душпастирської опіки при Міністерстві оборони України;
  - Громадська рада з питань співпраці з Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій при Міністерстві закордонних справ України;
  - Громадська рада з питань співпраці з Всеукраїнською радою церков і релігійних організацій при Міністерстві охорони здоров'я України;
  - Душпастирська рада релігійної опіки в пенітенціарній системі;
  - Комісія у справах релігії Громадської ради при Міністерстві культури України;
  - Експертна рада у сфері свободи совісті та релігійних організацій при Міністерстві культури України.
- До міжконфесійних об'єднань, діяльність яких є відчутною в публічному просторі, відносяться наступні, засновані у різний час:
- Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій;
  - Українська Міжцерковна рада;
  - Нарада представників християнських церков України;
  - Рада євангельських протестантських церков України;
  - Всеукраїнська рада релігійних об'єднань;
  - Рада мусульманських організацій, яка нині знаходиться в процесі створення.

Публічні дискусії між релігійними організаціями (ВРЦіРО, ВРРО, УМР, Біблійне

товариство та ін.) і державою, прозорість публічної політики в сфері державно-конфесійних відносин мають результатом низку нормативно-законодавчих актів, які слугують відповіддю на актуальні запити суспільства. Вони стосуються таких сфер, як:

- впровадження військового капеланства;
- організація альтернативної служби в період мобілізації;
- організація душпастирської опіки у пенітенціарних установах;
- ініціативи щодо спрощення реєстрації релігійних організацій;
- реформи в сфері релігійної освіти (визнання документів про вищу духовну освіту, наукових ступенів і звань, дозвіл засновувати дошкільні, профтехнічні та вищі навчальні заклади);
- введення єдиного правового механізму, який регулює проведення публічних мирних заходів;
- регулювання порядку зміни релігійною громадою своєї підпорядкованості тому чи іншому релігійного центру;
- внесення змін до податкового кодексу;
- регулювання питання щодо використання ID-карток;
- фотографування на документи представників релігійних організацій;
- внесення змін до кримінального кодексу тощо.

Позаяк публічна політика постає сьогодні як «політика в суспільстві і для суспільства», то в цьому вбачається її принципова схожість з релігією, функціональність якої також спрямована на суспільство – у сфері соціальної, освітньої, культурної, духовної, харитативної тощо, до того ж, ширше, аніж тільки в інтересах

сегменту віруючих людей. Більшість людей визнають вплив релігії на різні аспекти суспільного життя. Так, 71% громадян вбачають роль релігії в тому, що вона «підвищує моральність і духовність людей», 64% вважають її «одним із найважливіших засобів відродження національної самосвідомості і культури», 52% «одним із чинників демократичного суспільства». Число згодних із судженням «релігія є елементом політичного життя» знизилося і становить, станом на 2018 р. 44% (у 2016 – 50%) [Особливості 2018: 33].

Найпоказовішою, на нашу думку, постає соціальна сфера, як маркер існуючих потреб сучасного суспільства. Недаремно переважна більшість респондентів (74%) вважають, що «релігійні діячі повинні ставати на захист найбільш вразливих прошарків громадян у разі прийняття владою рішень, які знижують життєвий рівень населення». Разом з тим, відносна більшість опитаних погоджується з тим, що релігійні організації беруть слабку участь у соціальній роботі – 42% респондентів [Там само]. Але саме на основі соціального служіння, куратором якого виступає держава, можна об'єднувати представників різних конфесій, демонструючи прозору співпрацю поза політикою, заради українського суспільства. Подібні проекти за умови підтримки з боку держави створять передумови для соціальної реабілітації соціально вразливих верств населення та сприятимуть формуванню партнерських відносин церкви та влади, ефективної взаємодії церкви-влади-суспільства.

Разом з тим, такі чинники, як відсутність прозорості публічної політики і здатність релігії до мобілізації громадянського суспільства, можуть нести ризики

загострення суспільно-політичної ситуації. У 2018 році причиною міжцерковних конфліктів 31% респондентів назвали політичний чинник [Особливості 2018: 27]. Означимо, що в Україні на 1 січня 2019 року проводять свою діяльність 36 тисяч 739 релігійних організацій, з яких 97% релігійної мережі становлять релігійні організації християнського спрямування, де 55,4% - складають православні, 29,9% - протестанти, 14,7% - католики; етноконфесійні - 1,6%, мусульмани - 0,75%, буддистські - 0,2%, нові релігійні напрями - 1,2%.

Сьогодні кількість зареєстрованих конфесій переважає 100, від таких багаточисельних, як православ'я, і до окремих громад, наприклад, даоського чи буддистського спрямувань. Така статистика більше, ніж в 10 разів перевищує показники часів радянського минулого, а кількість релігійних організацій в Україні, з моменту відновлення її незалежності, зросла майже втричі. Україна постає єдиною європейською країною з найвищою відповідністю американській моделі релігійного деномінаціоналізму.

Для глибшого розуміння впливу публічної політики у сфері релігії є сенс посплатися на деякі соціологічні дослідження, щороку презентовані на постійно діючому круглому столі «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин», який організує Центр Разумкова та Представництво Фонду К.Аденауера в Україні, за участі представників релігійних організацій, державних установ, науковців, що демонструє публічний характер цього заходу.

Почнімо із визначення кількості тих, хто визнає себе віруючими. Станом на 2018 рік цей показник становить 71,7% (довоєнний

період 2013 року - (67%). Найменше у відсотках серед опитаних респондентів визначилися як переконані атеїсти - до 3%, невіруючих і байдужих до релігії - по 5-7%. [Особливості 2018: 12].

Найбільше віруючих традиційно на Заході України - 90,7%, найменше - на Півдні та Сході України - 58-63%. Загалом станом на 2018 р. 67,3% опитаних назвали себе православними, 9,4% - греко-католиками, 2,2% - протестантами, 0,8% - римо-католиками, 7,7% - просто християнами, інші релігії представляють менше одного відсотка. Серед українців, які себе ідентифікують як православні, зростає відсоток тих, які себе називають «просто православними». Якщо у 2016 році такими себе визнали 21,2% опитаних, у 2018 р. - 23,4% [Там само: 13]. Ймовірно, що така ситуація пояснюється зміною православної конфігурації в Україні, розбудовою і поступовим визнанням ПЦУ з боку Вселенського Православ'я. Найчастіше називають себе «просто християнин» віруючі Центру 9,2% і Півдня 14,5%, де здебільшого поширена УПЦ МП [Особливості 2018: 3].

Релігійна толерантність в суспільстві постає стабільно високою, в чому можна вбачати дієвий фактор публічної політики. Українське суспільство залишається загалом толерантним до сповідання різних релігій. Так, більшість громадян (75%) вважають, що «будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування» і «усі релігії мають право на існування як різні шляхи до Бога» [Там само: 20].

Відносно високий рівень довіри до Церкви дисонує з рівнем її визнання як морального авторитету. Моральним

авторитетом Церкву визнали 45% опитуваних, а число тих, хто не вважає Церкву моральним авторитетом становить 35% [Там само: 8]. Ми фіксуємо, що рівень довіри до релігії в цілому падає, на що впливає пропаганда нетерпимості та ненависті до інших віруючих, розбрат в православному середовищі, що відбивається не тільки на ставленні українців до православних церков, а й взагалі до Церкви як важливого духовного інституту, що відповідає за мораль в цілому. Напруга в православному середовищі сприяє зростанню кількості католиків і греко-католиків, відсоток яких зростає і завдяки значній соціальній активності цих Церков у регіонах, вирішенні на місцях питання узгодження державно-конфесійної співпраці.

Варто окремо наголосити на ролі релігієзнавців як суб'єктів публічної політики, посередництвом яких часто реалізовується її взаємодія з релігійною сферою. Природними є очікування суспільства активності від самих релігійних організацій як суб'єктів публічної політики, зацікавлених в своїй публічній присутності в українському суспільстві, у схваленні, прийнятті й підтримці з боку людей. Однак не всі релігійні організації готові до публічної презентації своєї позиції, не всі спеціально створені церковні відділи зв'язків із громадськістю і державою та їхні очільники ефективно справляються із цією функцією. Саме науковці найбільше, певно, зацікавлені у виведенні релігійних організацій у публічний простір як з метою об'єктивної презентації їхньої діяльності, так і подолання різного роду стереотипів, міфів, ворожості, непорозумінь. Так, представлення процесу консти-

тування ПЦУ, отримання Томосу про автокефалію помісної церкви (2018-2019) на добру половину взяли на себе релігієзнавці, як найбільш кваліфіковані експерти з релігійних питань, давши тисячі інтерв'ю ЗМІ, виступивши більш, ніж з 300-ми доповідями на різного рівня конференціях, в т.ч. і міжнародних. 500-ліття Реформації та її відзначення в Україні (2017) також відбувалося за підтримки релігієзнавців, як і багато інших важливих подій релігійного життя України і світу.

Висновки. Проаналізувавши зв'язок публічної політики і публічної релігії, автори приходять до висновку про їх наявність, але обмежену ефективність взаємодії і ситуативну динаміку. Це, в свою чергу, спонукає до необхідності пошуку результативніших механізмів взаємозв'язку публічної політики і публічної релігії, що сприятиме стабілізації сфери релігії, сфери політики і назагал – суспільно-політичної ситуації в країні.

Список літератури

Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 01.01.2019 року. Отримано з вебсайт: <https://minjust.gov.ua/m/4561>

Декларація Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій «Про негативне ставлення до явища гомосексуалізму та спроб легалізації так званих одностатевих шлюбів (реєстрації одностатевих партнерств)» (2007, Травень 15). Отримано з вебсайт: <http://vrciro.org.ua/ua/statements/49-deklaraciya-vrciro-pro-negatyvne-stavlennya-do-yavyshta-gomoseksualizmu-ta-tak-zvanyh-odnostatevyh-shlyubiv>

Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр. (інформаційні матеріали) (2018). Київ: Razumkov centre. 78 с.

Казанова, Х. (2019). *Релігія в сучасному світі: плюралізм, секуляризація, глобалізація* / переклад з англ. Р. Скакуна. Львів: Видавництво УКУ. 348 с.

Майдан і Церква: хроніка подій та експертна оцінка (2014). Упорядники Л. Филипович і О. Горкуша. К.: Саммит-Книга. 656 с.

Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення українських громадян: тенденції 2010-2018 рр. (інфор. матеріали) (2018). Київ. 78 с.

Телешун, С. (2012, Грудень 26). *Що таке публічна політика?* Отримано з веб-сайт: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/12/blog-post_26.html

Титаренко, В. (2014, Травень 7). *Формування громадянського суспільства в сьогоденній Україні: роль релігійного фактору.* Отримано з вебсайт: https://risu.org.ua/ua/index/studios/studies_of_religions/56318/

Титаренко, В.В., Филипович, Л.О. (2019). Виклики для релігії і суспільства в контексті політичних публічних процесів. В *Суспільство, держава і церква у спектрі міждисциплінарних досліджень: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конференції (Хмельницький, 2019)* / за ред. Заславської О.О., Посвістак О.А., Ювсечка Я.В. Хмельницький, 96-99.

Титаренко О.Р. (2010). Релігійні відносини в контексті становлення громадянського суспільства та публічної політики (політико-філософський аналіз). *Науковий вісник Чернівецького університету, випуск 464-465. Філософія*, 169-173.

Филипович, Л. (2019а). Релігійні питання у програмах кандидатів у президенти 2019:

переважають загальні слова або байдужість (2019, Березень 29). Отримано з вебсайт: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/75250/

Филипович, Л.О., Титаренко, В.В. (2019b). Публічна релігія і публічна політика в Україні: зовнішні та внутрішні ризики. В *Інституалізація публічного управління в Україні в умовах євроінтеграційних та глобалізаційних викликів: матеріали щорічн. Всеукр.наук.-практ.конф.за міжнар.участю: у 5 т. / за заг.ред. А.П.Савкова, М.М.Білінської, О.М.Петроє. Київ: НАДУ, т.2, 107-109.*

References

Casanova, J. (2019). *Religion in the modern world: pluralism, secularization, globalization.* English translation by Skakun. Lviv: UCU Publishing House. 348 p.

Declaration of the All-Ukrainian Council of Churches and Religious Organizations "On the Negative Attitude to the Phenomenon of Homosexuality and Attempts to Legalize So-called Marriage (Registration of Same-Sex Partnerships)" (2007, May 15). Retrieved from website: <http://vrciro.org.ua/en/statements/49-deklaraciya-vrciro-pro-negatyvne-stavlennya-do-yavyshta-gomoseksualizmu-ta-tak-zvanyh-odnostatevyh-shlyubiv>

Features of Religious and Church-Religious Self-Determination of Ukrainian Citizens: Trends 2010-2018 (Informative Materials) (2018). Kyiv. 78 p.

Fylypovych, L. (2019a). Religious Issues in 2019 Presidential Candidate Programs: Common Words or Indifference (2019, March 29). Retrieved from: https://risu.org.ua/index/expert_thought/analytic/75250/

Fylypovych, LO, Tytarenko, VV (2019b). Public Religion and Public Policy in Ukraine: External and Internal Risks. In *Institutionalization of Public Management in Ukraine in the Context of European Integration and Globalization Challenges: Materials of Annual All-Ukrainian scientific-practical conference for international participation: in 5 volumes / for total number AP Savkova, MM Bilynskaya, OM Petroy. Kyiv: NADU, vol.2, 107-109.*

Information on political parties, registered by law, as of 01.01.2019. Retrieved from:

<https://minjust.gov.ua/m/4561>

Maidan and Church: Chronicle of Events and Peer Review (2014). Compiled by L. Fylypovych and O. Horkusha. Kyiv: Summit Book. 656 p.

State and Church in Ukraine - 2018: results of the year and prospects for relations (inform. materials) (2018).

Kyiv: Razumkov Center. 70 c.

Teleshun, S. (2012, December 26). *What is public policy?* Retrieved from: http://www.vidkryti-ochi.org.ua/2012/12/blog-post_26.html

The UOC (MP) lobbyist (2019, November 26) will oppose the free transfer of parishes to the CCU.

Retrieved from website:

https://cerkvarium.org/novyny/pomistnistserkvy/protidiyati-vilnomu-perekhodu-parafij-v-ptsu-bude-lobist-upts-mp?fbclid=IwAR3gDVc6fbxUfYK7QP_EY4d6y5h6i5i6L5i6i5i6L5i6Y7

Tytarenko, O.R. (2010). Religious relations in the context of civil society and public policy formation (political and philo-sophical analysis). *Chernivtsi University Scientific Bulletin, issue 464-465. Philosophy*, 169-173.

Tytarenko, V. (2014, May 7). *Formation of civil society in present-day Ukraine: the role of religious factor*. Retrieved from:

https://risu.org.ua/index/studios/studies_of_religions/56318/

Tytarenko, V.V., Fylypovych, L.O. (2019).

Challenges for Religion and Society in the Context of Political Public Processes. In *Society, State and Church in the Spectrum of Interdisciplinary Studies: Collection of Materials of the International Scientific Practice Conference* (Khmelnitsky, 2019) / ed.

Zaslavskaya O.O., Posvistak O.A., Yuvsechko Y.V. Khmelnitsky, 96-99.